
Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.1(14).2024.97-104

О. В. Кабачна,

здобувачка ступеня д-ра філософії,

Державний податковий університет

e-mail: kabachnaov@ukr.net

ORCID ID 0009-0002-2336-2410

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ФІНАНСОВІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Стаття присвячена комплексному дослідженню теоретичних та прикладних проблем кваліфікації фінансових злочинів, що дозволило сформулювати сукупність нових пропозицій щодо підвищення ефективності кримінально-правової протидії фінансовій злочинності. Проаналізовано стан наукового розроблення проблеми протидії фінансовій злочинності, визначено форми взаємодії при подоланні протидії під час розслідування фінансових злочинів. З'ясована соціальна та правова сутність фінансової злочинності та розкриті її основні ознаки. Проаналізований стан, структура, динаміка фінансової злочинності в Україні. Також значна увага приділена детермінантам фінансової злочинності. Крім того, наведені найбільш ефективні кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії фінансовій злочинності.

У статті зазначені особливості конструювання складу фінансового злочину, зокрема аналіз використовуваних для цього криміноутворювальних ознак та конкурентних взаємозв'язків кримінально-правових норм, що виникають під час конструювання багатоб'єктних складів фінансових злочинів. Наведена характеристика складу фінансового злочину, зокрема виявлення особливостей його об'єктивних та суб'єктивних ознак, виявлення особливостей застосування інших категорій вчення про злочин у контексті фінансових злочинів.

Ключові слова: протидія, фінансова злочинність, детермінанти, тенденції, кількісні та якісні показники, фінансовий ринок, фінансові відносини, легалізація.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сучасної концепції фінансових злочинів, охоплюючи визначення їх об'єкта та поняття, моделювання їх системи, виявлення особливостей складу злочину та інших категорій вчення про злочин у контексті фінансових злочинів, вирішення актуальних для правозастосовної практики проблем їхньої кваліфікації.

Постановка проблеми. Сучасні фінансові відносини як сфера здійснення фінансових правопорушень характеризуються складною внутрішньою структурою, розширенням складу їх учасників, поглибленням їх спеціалізації, використанням найсучасніших інформаційних технологій, виникненням та швидким поширенням принципово нових видів фінансових активів (цифрових фінансових активів, цифрових валют). Це неминуче відбивається і на фінансових злочинах, виводячи їх на новий рівень. Сучасна економічна ситуація, яку переживає наша держава, є досить важкою для забезпечення належного функціонування інститутів державної влади та управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем щодо протидії фінансовій злочинності присвячені праці: Л. Аркуші, О. Бауліна, В. Бахіна, П. Біленчука, В. Бойко, Т. Варфоломєєвої, В. Галагана, В. Гончаренко, І. Грицюка, М. Губенко, Л. Гули, О. Гуміна, К. Гутнік, М. Даньшина, М. Джиги, В. Зеленецького, Н. Кліменко, Г. Кожевникова, І. Козаченка, В. Корж, М. Корнієнка, Є. Лук'янчикова, В. Маляренка, М. Михеєнка, В. Нора, П. Пилипчука, Д. Письменного, Р. Савонюка та ін.

Мета статті полягає в розробці ефективних заходів протидії кримінальним правопорушенням у сфері фінансової діяльності кримінологічного та кримінально-правового характеру.

Виклад основного матеріалу. Несправедливим буде твердження, що наростаюча небезпека фінансової злочинності в нашій країні ігнорується. У документах стратегічного планування відзначається високий рівень злочинності в кредитно-фінансовій сфері, визнаються окремі загрози національній безпеці в зазначеній сфері, наприклад, виведення фінансових активів за кордон, незаконні фінансові операції, легалізація злочинних доходів, протиправне використання цифрових валют, нецільове та неефективне використання бюджетних коштів.

За останніми даними Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index), який щорічно розраховує Всесвітній економічний форум, за субіндексом якості інституцій Україна займає 104 місце зі 141 країни. Загалом вибраний та закріплений у Конституції України курс на євроінтеграцію передбачає, крім іншого, створення та забезпечення функціонування інститутів, які гарантуватимуть верховенство права, додержання прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, їх ефективний захист [4].

Фінансові злочини розглядаються виключно в контексті публічних фінансів, а сфера поразки фінансової злочинності обмежується фінансовими відносинами з державною участю. Однак цей консервативний підхід поступово втратив свою актуальність та перестав відповідати рівню розвитку фінансових відносин.

Кримінально-правове реагування не є основним, але досить ефективним засобом протидії фінансовій злочинності. У цьому сучасне суспільство відчуває гостру потребу в якісній нормативній регламентації визначення видів фінансових злочинів та заходів державного примусу, застосовуваних їх вчинення. Для вирішення цієї проблеми необхідно провести наукові дослідження з питань соціально-правового змісту окремих видів економічних злочинів, комплексних правил побудови складів цих діянь та особливостей техніко-юридичного оформлення відповідних положень Особливої частини кримінального законодавства.

Для досягнення цієї мети в сучасній кримінально-правовій науці як об'єкт дослідження виділяються окремі групи економічних злочинів, а саме: господарські, податкові, кредитні, монополістичні та ін. Загалом сучасний стан розвитку національної економіки характеризується наявністю значного числа чинників, які негативно впливають на функціонування держави, регіонів, підприємств, організацій, установ [2, с. 8].

На сьогодні необхідність захисту фінансових відносин, зокрема кримінально-правовими засобами, стає беззаперечним. Проте ряд відповідних норм КК України так само, як і практика їх реалізації, не можуть бути визнані задовільними в частині дотримання правил законодавчої техніки, обґрунтованості диференціації відповідальності, що закріплюється в них, і, як наслідок, ефективності виконання превентивного завдання кримінального законодавства. Якісні норми кримінального закону, які забезпечують охорону фінансових відносин, є важливою умовою належної протидії злочинності у фінансовій сфері, що здійснюється державою в особі слідчих та судових органів. Представники керівництва комерційних та інших організацій, а також інших суб'єктів господарювання не менше зацікавлені в забезпеченні високої якості зазначених кримінально-правових норм, оскільки воно виступає правовою основою безпеки бізнесу від необґрунтованих процесуальних рішень.

З цих причин досить актуальним і значущим є визначення напрямів кримінальної політики щодо протидії посяганням на фінансові відносини, удосконалення законодавчої техніки оформлення відповідних кримінально-правових приписів та забезпечення належної диференціації відповідальності за посягання на фінансові відносини.

Однак, незважаючи на досить значну наукову базу, у сучасній теорії кримінального права у належний спосіб не вирішено питання щодо визначення фінансів як об'єкта кримінально-правової охорони та підстав для відокремлення групи фінансових злочинів. Такі самі проблеми існують у частині методології конструювання складу фінансового злочину, техніки оформлення норми, якою визначається злочинність і караність зазначених діянь, так само як і диференціації відповідальності за суспільно небезпечні посягання на фінансові відносини.

Ефективність реалізації кримінальної політики багато в чому залежить від якості кримінального законодавства, яке досягається за рахунок належного використання коштів, прийомів, а також дотримання правил законодавчої техніки. Деякі види цих компонентів мають свою специфіку під час формулювання норм про фінансові злочини. Так, як презумпції потрібно розглядати такі твердження: 1) фінансові злочини мають більшу суспільну небезпеку порівняно з небезпекою злочинів, що вчиняються у сфері економічної діяльності; 2) повторне вчинення тотожного чи однорідного фінансового правопорушення свідчить про суттєве збільшення суспільної небезпеки особи правопорушника; 3) усі правила, ігнорування яких є фінансовим правопорушенням, встановлюються лише законодавством нашої держави; 4) вина у складах фінансових злочинів визначається лише прямим умислом [7, с. 61].

Сучасне фінансове законодавство, що утворює основу регуляторних заборон, що охороняються силою кримінального закону, виходить за межі традиційних публічно-правових напрямів (наприклад, бюджетного, податкового), являючи собою одну з найскладніших комплексних галузей нашого законодавства, що складається з сукупності кодифікованих нормативних актів та законів, що поєднують регулювання публічно-правових та приватно-правових фінансових відносин.

Предмет фінансового злочину охоплює насамперед фінансові активи, щодо яких складаються фінансові відносини (гроші, фінансові інструменти, дорогоцінні метали та дорогоцінне каміння). Також він охоплює інші предмети,

необхідні для реалізації функцій, що забезпечують у рамках цих відносин (наприклад, кошти платежу, реєстр власників цінних паперів, фінансова звітність). Специфікою предмета фінансових злочинів є його переважно нематеріальна форма (наприклад, безготівкові кошти, цінні папери, система депозитарного обліку, відомості, що становлять банківську таємницю), що вимагає перегляду класичного уявлення про предмет злочину як об'єкт матеріального світу.

Об'єктивною стороною фінансових злочинів є діяння, виражене в порушенні як кримінально-правового, а й регуляторної (фінансово-правової) заборони. У спеціальних складах фінансових злочинів порушуються регуляторні вимоги (спеціальні правила поведінки), які характеризуються реальністю, адекватністю, інформаційною відкритістю, обов'язковістю пізнання та здійсненністю. Наслідки у спеціальних складах фінансових злочинів пов'язані з діянням причинним зв'язком, що має соціально правовий, імовірнісний та опосередкований характер.

Об'єктом фінансових злочинів визнається фінансова безпека громадян, організацій та держави, що має властивості цінності-мети. Фінансові відносини входять до об'єкта фінансових злочинів як цінності-кошти, що забезпечують захист фінансової безпеки як цінності-мети. Під фінансовою безпекою розуміється, що забезпечує фінансову стійкість стан захищеності фінансових інтересів держави (макрорівень) та інших учасників фінансових відносин (мікрорівень).

Суб'єкт фінансових злочинів зазвичай характеризується ознаками, що вказують на його належність до певної сфери фінансових відносин (наприклад, уповноважена особа фінансової організації, реєстратора, депозитарію, платника податків).

Суб'єктивна сторона фінансових злочинів характеризується виключно прямим умислом.

Під фінансовим злочином розуміють заборонене нормами Кримінального кодексу України під загрозою покарання навмисне суспільно небезпечне діяння, що посягає на фінансову безпеку громадян, організацій та держави, яка забезпечується дотриманням встановленого порядку обігу фінансових активів (грошових коштів, фінансових інструментів, дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння), регламентованого фінансовим законодавством України.

Необхідно зазначити, що належне забезпечення протидії злочинності в Україні в сучасних умовах багато в чому залежить від своєчасного, повного та якісного розроблення відповідної стратегії, а надалі – і програмного забезпечення в цій сфері з урахуванням наявних внутрішніх і зовнішніх загроз [5, с. 66].

Вихід за рамки традиційної публічно-правової парадигми в регулюванні фінансів потребує відповідного перегляду наукових поглядів на об'єкт та систему фінансових злочинів. На сьогодні вже неможливо ігнорувати необхідність долучення до цієї системи злочинів проти фінансового ринку, що є великим і ланка фінансової системи, що швидко розвивається.

Роль і функціональне призначення сучасних фінансових інститутів, властиві їм кримінально-правові ризики вимагають обліку під час побудови нової моделі системи фінансових злочинів. Фінансовий моніторинг є особливою формою фінансового контролю, його проведення в рамках розслідування кримінального провадження може допомогти встановити істину в справі. Позиція О. О. Балануца під час дослідження питання фінансового моніторингу полягає в такому: запорукою успішної боротьби з відмиванням грошей, одержаних злочинним способом, і фінансуванням тероризму, яке є невід'ємною умовою забезпечення цілісності фінансової системи України, є забезпечення тісної взаємодії Держфінмоніторингу з правоохоронними органами та органами, що здійснюють контроль за додержанням законодавства і співробітництва з правоохоронними органами іноземних держав у питаннях запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним способом, та боротьби з фінансуванням тероризму [1, с. 35].

На Державну службу фінансового моніторингу України покладена функція реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним способом, фінансуванню тероризму й фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення; збирання, оброблення та проведення аналізу (операційного і стратегічного) інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним способом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення тощо [3].

Щодо законодавства України, відповідно до якої формулюються норми про відповідальність за скоєння фінансових злочинів, пропонуються: 1) діяння, що описується в диспозиції, має характеризуватись як порушення специфічних правил, встановлених нормами фінансового права, але без конкретизації приватних особливостей скоєння правопорушення; 2) вартісне вираження предмета фінансового злочину, що визначається як великий розмір, а також великої шкоди, що завдається в результаті здійснення фінансового суспільно небезпечного діяння, необхідно позначати кількісними значеннями, незалежними від зміни рівня інфляції; 3) правовий зміст термінів, які використовують в диспозиціях кримінально-правових норм, має повністю відповідати офіційній ухвалі, що подається в нормативних актах фінансового права.

Методологія побудови складу фінансового злочину забезпечується врахуванням змісту окремих його елементів. Специфічними елементами конструкцій складів фінансових злочинів є: 1) об'єкт злочину, який є фінансове ставлення відповідного виду; 2) предмет злочину – матеріальні цінності, щодо яких виникають фінансові відносини; 3) розмір предмета протиправної діяльності, вартісне вираження якого дає

змогу зробити розмежування суміжних складів фінансових злочинів та правопорушень; 4) діяння, що є порушенням правила, передбаченого нормами галузі фінансового права; 5) спеціальний суб'єкт злочину, крім злочинів, пов'язаних з обігом фальшивих грошей, цінних паперів та засобів безготівкових розрахунків; 6) вина як прямого наміру скоєння суспільно небезпечної дії.

З усіх різновидів економічних відносин досить високою соціальною значимістю мають бути фінансові відносини, які в даний час врегульовані бюджетним та податковим законодавством, а також нормативними актами про валютне регулювання та контроль. Фінанси є основою діяльності будь-якої держави. Рішення органу влади може бути втілено в життя лише в тому випадку, якщо процес його реалізації буде матеріально забезпечений засобами централізованих грошових фондів, що є державною бюджетною системою і системою державних позабюджетних фондів [6, с. 167].

Висока значущість фінансів підтверджується офіційними нормативними актами як національного, так і міжнародного права. Зокрема, недостатній ступінь стійкості та захищеності національної фінансової системи названо як одну з головних стратегічних загроз національній безпеці України. Як чинники усунення цієї загрози, визначаються підвищення ефективності державного регулювання економіки, стабільність функціонування та підвищення захищеності фінансової системи, валютне регулювання та контроль, накопичення фінансових резервів, збереження фінансової стабільності та збалансованості бюджетної системи, подолання відтоку капіталів та ін. Необхідність якісного захисту фінансових відносин як в окремій державі, так і на території міждержавних спілок та об'єднань зазначена в сучасних джерелах міжнародного права.

Модернізація фінансових відносин супроводжується появою нових актів фінансового законодавства, що поєднують імперативні публічно правові та диспозитивні приватно-правові норми. Розширення сфери застосування фінансового законодавства з відмовою від рамок публічно-правової парадигми неминуче призводить до перегляду концепції фінансового злочину, який уже не може сприйматися, зазіхаючи виключно на сферу публічних фінансів. Сфера поразки фінансових злочинів розширюється з розвитком фінансового ринку та забезпечує фінансову інфраструктуру.

Висновки. Отже, виявлені особливості кримінологічних ознак, специфіка складу злочину та інших категорій вчення про злочин у контексті фінансового злочину можуть сприяти появі якісно нових ефективних кримінально-правових заборон у результаті відповідної нормотворчої діяльності. Вирішення найбільш складних та практично актуальних проблем кваліфікації фінансових злочинів спрямовані на зниження рівня їхньої латентності, зміцнення методологічної бази правоохоронної та правозастосовної діяльності, забезпечення одноманітного та справедливого правозастосування. Невід'ємною частиною нової реальності з переважною роллю фінансових послуг, ускладненням і множенням фінансових механізмів та інструментів є підготовка професійних кадрів не тільки для сфери фінансів, а й, звичайно, для сфери кримінально-правової протидії фінансовій злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балануца О. О. Роль і місце фінансового моніторингу в Україні як основоположного чинника ефективної боротьби держави з легалізацією (відмиванням коштів) та фінансуванням тероризму. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби*. 2011. № 1. С. 35–42.
2. Економічна безпека України : монографія / за ред. В. Г. Федоренка, І. М. Грищенка, Т. Є. Воронкової. Київ : ТОВ «ДКС центр», 2017. 462 с. URL : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9337/3/Ekonomichna_bezpeka_Ukrainy_mono.pdf (дата звернення: 12.07.2020).
3. Офіційний інтернет-сайт Державної служби фінансового моніторингу. URL : <http://www.sdfm.gov.ua/>
4. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про Бюро економічної безпеки» від 19.02.2020 № 087. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68182 (дата звернення: 12.07.2020).
5. Титаренко О. О. Стан стратегічного планування та програмного забезпечення у сфері протидії злочинності в сучасних умовах. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2019. № 1(20). С. 66–79. URL : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5230/Stany%20strategichnoho%20planuvannia%20ta%20prohramnoho%20zabezpechennia_Tytarenko_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 12.07.2020).
6. Чернявський С. С. Криміналістичні аспекти розкриття економічних злочинів. Проблеми пенітенціарної теорії і практики. *Бюлетень Київського Інституту внутрішніх справ МВС України*. 2001. № 6. С. 166–122.
7. Чернявський С. С. Злочини у сфері банківського кредитування: криміналістичний аналіз. *Право України*. 2001. № 7. С. 60–64.

REFERENCE

1. Balanutsa O. O. The role and place of financial monitoring in Ukraine as a fundamental factor in the state's effective fight against legalization (money laundering) and terrorist financing. *Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service*. 2011. No. 1. P. 35–42.
2. Economic security of Ukraine: monograph / edited by V. G. Fedorenko, I. M. Hryshchenko, T. E. Voronkova. Kyiv : LLC "DKS Center", 2017. 462 p. URL : https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/9337/3/Ekonomichna_bezpeka_Ukrainy_mono.pdf (date of application: 12.07.2020).
3. Official website of the State Financial Monitoring Service. URL : <http://www.sdfm.gov.ua/>
4. Explanatory note to the Draft Law "On the Bureau of Economic Security" No. 087 dated February 19, 2020. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68182 (date of application: 12.07.2020).
5. Tytarenko O. O. The state of strategic planning and software in the field of combating crime in modern conditions. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*. 2019.

No. 1(20). P. 66–79. URL : http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5230/Stan%20stratehichnoho%20planuvannia%20ta%20prohramnoho%20zabezpechennia_Tytarenko_2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y (access date: 07/12/2020).

6. Chernyavskiy S. S. Forensic aspects of solving economic crimes. Problems of penitentiary theory and practice. *Bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine*. 2001. No. 6. P. 166–122.

7. Chernyavskiy S. S. Crimes in the field of bank lending: forensic analysis. *Law of Ukraine*. 2001. No. 7. P. 60–64.

O. V. Kabachna. CURRENT TRENDS OF THE CRIMINAL POLICY OF COMBATING FINANCIAL CRIME

The article is devoted to a comprehensive study of the theoretical and applied problems of the qualification of financial crimes, which made it possible to formulate a set of new proposals for increasing the effectiveness of criminal-legal countermeasures against financial crime. The state of scientific development of the problem of combating financial crime is analyzed, the forms of interaction in overcoming resistance during the investigation of financial crimes are determined.

The social and legal essence of financial crime is clarified and its main features are revealed. The article analyzes the state, structure, and dynamics of financial crime in Ukraine. Also, considerable attention is paid to the determinants of financial crime. In addition, the most effective criminal law and criminological measures against financial crime are given.

The article specifies the features of constructing the composition of financial crimes, including the analysis of the crime-forming features used for this purpose and the competitive interrelationships of criminal law norms that arise during the construction of multiple object composition of financial crimes. The characteristics of the composition of the financial crime are given, in particular, the identification of its objective and subjective features, the identification of the application of other categories of the doctrine of crime in the context of financial crimes.

Key words: counteraction, financial crime, determinants, trends, quantitative and qualitative indicators, financial market, financial relations, legalization.

Стаття надійшла до редколегії 18 січня 2024 року